



POLAND



POLAND

“KICHIK” ODAM OBRAZINI YARATISHDA PSIXOLOGIZMNING O’RNI**Tursinova Nodira Komiljon qizi**

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi ixtisoslashtirilgan maktabi

Guliston filiali ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

nodiratursinova3@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21836279>

“Kichik” odam obrazi jahon adabiyotshunosligida insonning ijtimoiy mavqei, ruhiy holati va jamiyatdagi o’rni masalalarini badiiy tadqiq etuvchi muhim estetik kategoriyalardan biri sifatida shakllangan. Mazkur obrazning paydo bo’lishi, avvalo, adabiyotda oddiy inson hayotiga bo’lgan e’tiborning kuchayishi bilan bog’liqdir. Ilgari ko’plab adabiy asarlarda asosiy qahramonlar hukmdorlar, sarkardalar, mashhur shaxslar yoki jamiyatning yuqori qatlamiga mansub kishilar sifatida tasvirlangan bo’lsa, keyingi davrlarda oddiy insonning kundalik hayoti, uning ichki kechinmalari va shaxsiy taqdiri ham badiiy tadqiqot obyektiga aylandi. Shu jarayonda “kichik” odam obrazi adabiyotda yangi inson konsepsiyasining ifodachisi sifatida namoyon bo’ldi.

“Kichik” odam tushunchasi ayniqsa XIX asr rus adabiyotida o’zining klassik shakliga ega bo’ldi. Bu davr realizm adabiyoti inson va jamiyat munosabatlarini chuqur tahlil qilishga intildi. A.Pushkinning “Bekat nazoratchisi” asaridagi Samson Vyrin obrazi oddiy, jamiyat e’tiboridan chetda qolgan insonning fojiaiy taqdirini aks ettiruvchi dastlabki namunalaridan biri hisoblanadi [1]. Ushbu obraz orqali yozuvchi oddiy insonning ham o’ziga xos orzu-intilishlari, iztiroblari va insoniy qadr-qimmati mavjudligini ko’rsatdi. Samson Vyrin jamiyat uchun oddiy amaldor bo’lsa-da, uning shaxsiy fojiasi va otalik mehri orqali inson qalbining murakkab qirralari ochib beriladi.

N.Gogol ijodida esa “kichik” odam obrazi yanada chuqur ijtimoiy va psixologik mazmun kasb etdi. Adibning “Shinel” asaridagi Akakiy Akakiyevich Bashmachkin obrazi bu tushunchaning eng mashhur namunalaridan biridir [2]. Qahramon oddiy nusxa ko’chirish bilan shug’ullanuvchi amaldor sifatida tasvirlanadi. Uning hayoti jamiyat tomonidan deyarli sezilmaydi, biroq yozuvchi ushbu oddiy inson taqdiri orqali insonning jamiyatdagi qadri, mehr va e’tibor masalalarini ko’taradi. Gogol “kichik” odamning tashqi soddaligi ortida katta ruhiy dunyo yashiringanini badiiy jihatdan ko’rsatadi.

F.Dostoyevskiy ijodida “kichik” odam obrazi yanada murakkab falsafiy va psixologik yo’nalishda rivojlandi. “Bechoralar” romanidagi Makar Devushkin obrazi orqali yozuvchi oddiy insonning ruhiy olami, o’z-o’zini anglash jarayoni va jamiyat oldidagi ojizlik holatini tasvirlaydi [3]. Dostoyevskiy uchun “kichik” odam shunchaki ijtimoiy jihatdan past mavqega ega shaxs emas, balki chuqur



fikrlaydigan, his qiladigan, ma'naviy ehtiyojlarga ega bo'lgan insondir. Shu sababli mazkur obraz adabiyotda insonparvarlik g'oyalarini ifodalovchi muhim vositaga aylandi.

A.Chexov ijodida esa "kichik" odam obrazi kundalik hayot falsafasi, ichki yolg'izlik va ruhiy tushkunlik holatlari orqali namoyon bo'ladi [4]. Chexov qahramonlari ko'pincha oddiy kasb egalari, kichik amaldorlar yoki oddiy fuqarolar bo'lib, ular orqali inson hayotining murakkab psixologik holatlari ochib beriladi. Yozuvchi katta dramatik voqealardan ko'ra inson ruhiyatidagi kichik o'zgarishlar, ichki iztiroblar va yashirin kechinmalarga e'tibor qaratadi.

O'zbek adabiyotida ham "kichik" odam obrazi o'ziga xos taraqqiyot yo'lini bosib o'tdi. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab o'zbek nasrida oddiy inson taqdiri, uning hayotiy muammolari va ma'naviy dunyosi keng yoritila boshladi. Ayniqsa, istiqlol davri o'zbek nasrida ushbu obraz yangicha mazmun bilan boyidi. Mustaqillikdan keyingi adabiy jarayonda inson shaxsiga, uning individual dunyosiga va ruhiy kechinmalariga bo'lgan e'tibor kuchaydi. Endilikda "kichik" odam faqat ijtimoiy mavqei past bo'lgan inson sifatida emas, balki murakkab ichki olamga ega, hayotiy tanlovlar oldida turgan, ma'naviy mas'uliyatni his qiluvchi shaxs sifatida tasvirlana boshladi [5].

"Kichik" odam obrazining badiiy-estetik mohiyati shundaki, u orqali yozuvchi jamiyatning umumiy muammolarini oddiy inson taqdiri misolida ochib beradi. Ushbu obraz insonparvarlik, adolat, mehr-shafqat, yolg'izlik, jamiyat va shaxs munosabatlari kabi muhim masalalarni yoritishga xizmat qiladi. Mazkur obrazning kuchi uning oddiyligida emas, balki oddiy hayot ortida yashiringan murakkab ruhiy jarayonlarni namoyon eta olishidadir.

Xarakter yaratish jarayonida "kichik" odam obrazining o'ziga xosligi bir necha badiiy vositalar orqali yuzaga keladi. Birinchidan, yozuvchi qahramonning tashqi ko'rinishi, kiyimi, yashash muhiti kabi badiiy detallar orqali uning ijtimoiy holatini ifodalaydi. Ikkinchidan, ichki monolog, ruhiy tasvir va psixologik tahlil orqali qahramonning ichki dunyosi ochiladi. Uchinchidan, ramziy detallar yordamida qahramonning hayotiy holati va ma'naviy kechinmalari chuqurlashtiriladi.

Zamonaviy adabiyotda "kichik" odam obrazi avvalgi davrlardagi passiv va himoyasiz inson timsolidan farqli ravishda faol tafakkur qiluvchi, o'z hayoti va qadriyatlari haqida fikr yurituvchi shaxs sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu sababli ushbu obraz adabiy jarayonda doimo dolzarb bo'lib qolmoqda. Uning shakllanish tarixi adabiyotning inson mohiyatini anglash yo'lidagi izlanishlari bilan chambarchas bog'liqdir.



Psixologizm badiiy adabiyotda inson ruhiyatini chuqur tasvirlash, qahramonning ichki dunyosidagi murakkab jarayonlarni ochib berishga xizmat qiluvchi muhim poetik vositalardan biridir [6]. Badiiy asarda voqealar rivoji qanchalik muhim bo'lsin, qahramonning ruhiy holati, ichki kechinmalari va ma'naviy izlanishlari tasviri asarning g'oyaviy-estetik qiymatini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, "kichik" odam obrazini yaratishda psixologizm alohida ahamiyat kasb etadi, chunki bunday qahramonlarning hayoti ko'pincha tashqi harakatlardan ko'ra ichki kurashlar, ruhiy ziddiyatlar va ma'naviy izlanishlar orqali ochiladi.

Adabiyotshunoslikda psixologizm tushunchasi qahramon ruhiyatini badiiy tahlil qilishning turli shakllarini qamrab oladi. U ichki monolog, xotira, tush tasviri, ruhiy portret, muallif izohi, dialogdagi yashirin ma'nolar kabi usullar orqali namoyon bo'ladi. Mazkur vositalar yordamida yozuvchi qahramonning faqat tashqi harakatlarini emas, balki uning qaror qabul qilish jarayonini, ikkilanishlarini, qo'rquv va umidlarini ham yoritish imkoniyatiga ega bo'ladi. Natijada obraz oddiy voqea ishtirokchisidan murakkab ruhiy olam egasi bo'lgan badiiy timsol darajasiga ko'tariladi.

"Kichik" odam obrazida psixologizmning asosiy vazifalaridan biri qahramonning ichki ziddiyatlarini ochib berishdan iboratdir. Bunday qahramonlar ko'pincha jamiyatdagi mavqei, shaxsiy istaklari va mavjud sharoit o'rtasidagi qarama-qarshilik bilan yashaydi. Ularning ichki kurashi tashqi konfliktlardan ham kuchliroq bo'lishi mumkin. Masalan, insonning o'z qadr-qimmatini anglashga intilishi, jamiyat tomonidan tan olinmaslik hissi, yolg'izlik yoki ma'naviy ehtiyojlar bilan kundalik hayot talablari o'rtasidagi ziddiyat psixologik tasvir orqali chuqur ochib beriladi.

Ruhiy iztirob tasviri ham psixologizmning muhim jihatlaridan biridir. Yozuvchi qahramonning qayg'usi, umidsizligi yoki ichki og'rig'ini bevosita bayon qilish bilan cheklanmaydi, balki uning fikrlash jarayoni, xatti-harakatlari va sukutlari orqali ifodalaydi. Aynan mana shunday yondashuv "kichik" odam obrazining insoniy qadrini ochishga yordam beradi. Chunki oddiy hayot kechirayotgan insonning ham katta ma'naviy olamga ega ekanligi badiiy vositalar orqali namoyon bo'ladi. Shuningdek, psixologizm qahramonning ma'naviy izlanishlarini aks ettirishda ham muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy nasrda oddiy inson ko'pincha hayot mazmuni, ezgulik va yovuzlik, vijdon va mas'uliyat kabi masalalar haqida o'ylovchi shaxs sifatida tasvirlanadi. Uning ichki monologlari orqali dunyoqarashi, qadriyatlar va ruhiy o'zgarishlari ochib beriladi.



Istiqlool davri o'zbek nasrida psixologizmning kuchayishi insonni faqat ijtimoiy mavjudot sifatida emas, balki mustaqil fikrlovchi va murakkab ruhiy jarayonlarni boshdan kechiruvchi shaxs sifatida tasvirlash imkonini berdi. Bugungi adabiy jarayonda "kichik" odam obrazi aynan psixologik tahlil vositasida yangi mazmun kasb etib, oddiy insonning ichki dunyosi, ruhiy jasorati va ma'naviy imkoniyatlarini ochib beruvchi muhim badiiy vositaga aylanmoqda.

Xulosa qilib aytganda, psixologizm "kichik" odam obrazining ichki dunyosini ochib berishda muhim badiiy vosita hisoblanadi. U orqali qahramonning ruhiy iztiroblari, ichki ziddiyatlari va ma'naviy izlanishlari chuqur tasvirlanadi. Psixologik tahlil oddiy inson obrazini yanada ta'sirchan va mazmunli badiiy timsolga aylantiradi. Ichki monolog, ruhiy portret va badiiy tasvir vositalari qahramon xarakterini shakllantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy nasrda psixologizm insonni faqat ijtimoiy mavqei bilan emas, balki uning ichki olami bilan baholash imkonini beradi. Shu jihatdan "kichik" odam obrazi orqali insonning ma'naviy dunyosi va hayotiy kurashlari keng yoritiladi. Natijada psixologizm badiiy asarning g'oyaviy-estetik qiymatini oshiruvchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Пушкин А.С. Повести Белкина. – Москва: Художественная литература, 1985. – 176 с. <https://ilibrary.ru/author/pushkin/>
- 2.Гоголь Н.В. Шинель. Повести. – Москва: Художественная литература, 1984. – 320 с. <https://ilibrary.ru/text/1083/p.1/index.html>
- 3.Достоевский Ф.М. Бедные люди. – Москва: Эксмо, 2010. – 288 с. <https://ilibrary.ru/author/dostoevsky/>
- 4.Чехов А.П. Рассказы. – Москва: Художественная литература, 1986. – 544 с. <https://ilibrary.ru/author/chekhov/>
- 5.Махmadaliyeva M. S. O 'ZBEK HIKOYACHILIGIDA "KICHIK ODAM" OBRAZINING CHUQUR TALQINI //International Online Multidisciplinary Conference. – 2026. – С. 411-414.
- 6.Abduraxmanovna M. M. PSYCHOLOGICAL INTERPRETATION OF THE" LITTLE MAN" IMAGE IN THE WORKS OF AP CHEKHOV //Journal of Modern Educational Achievements. – 2025. – T. 7. – №. 7. – С. 122-125.